

ПОСИЛАННЯ

Вступ

1. *Пащенко В.О.* «Ніч минула, а день наблизився...»: держава і православ'я в Україні: 20-ті роки. – К., 1994; *Його ж.* Держава і православ'я в Україні: 20-30-ті роки ХХ ст. – К., 1993; *Його ж.* Дітище ДПУ: до витоків обновленського руху в Україні // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – № 1. – С. 51-58; *Його ж.* Обновленський рух 20-х років в його українському варіанті // Тези повідомлень III круглого столу «Історія релігій в Україні». – Львів, 1993; *Його ж.* Політика радянської держави щодо православної церкви в Україні. 20-30-і роки ХХ століття: Автореф. дис... док. іст. наук у формі наукової доповіді: 07.00.02 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1993; *Його ж.* Свобода совісті в Україні: міфи і факти 20-30-х років. – К., 1994.
2. *Пащенко В.О.* Держава і православ'я в Україні... – С. 59.
3. Там само. – С. 68-69.
4. Там само. – С. 76.
5. Див.: Там само. – С. 72; *Пащенко В.О.* Дітище ДПУ: до витоків обновленського руху в Україні // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – № 1. – С. 55.
6. *Пащенко В.О.* Політика радянської держави щодо православної церкви в Україні. 20-30-ті роки ХХ століття... – С. 39, 42.
7. *Пащенко В.О.* Держава і православ'я в Україні... – С. 69.
8. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2318, арк. 37.
9. *Пащенко В.О.* Дітище ДПУ... – С. 57.
10. *Слободянюк Е.П.* Православ'я на Україні у 20-х – середині 30-х років ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1996; *Слободянюк Е.П.* Православ'я на Україні у 20-х – середині 30-х років ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1996.
11. *Слободянюк Е.П.* Православ'я на Україні у 20-х – середині 30-х років ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1996. – С. 14-15.
12. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 948, арк. 15.
13. *Слободянюк Е.П.* Православ'я на Україні у 20-х – середині 30-х років ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1996. – С. 15.
14. *Зінченко А.Л.* Благочестя національного духу. Українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. – К.: Освіта, 1993; *Пащенко В.О.* «Ніч минула, а день наблизився...»: держава і православ'я в Україні: 20-і роки. – К., 1994; *Пащенко В.О.* Держава і православ'я в Україні: 20-30-ті роки ХХ ст. – К., 1993.
15. *Силантьєв В.И.* Большевики и Православная церковь на Украине в 20-е годы. – Х.: ХГПУ, 1998.
16. *Силантьєв В.И.* Влада і православна церква в Україні (1917-1930 рр.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т імені В.Н. Каразіна. – Х., 2005.
17. *Силантьєв В.И.* Большевики и Православная церковь... – С. 56-97.
18. Автор виділяє наступні етапи: 1905-1907 рр., 1917-1918 рр., 1922-1946 рр. – Див.: *Силантьєв В.И.* Большевики и Православная церковь... – С. 56-58.
19. *Білокінь С.І.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року // Київська Старовина. – 1999. – № 1. – С. 89-106; *Білокінь С.* Начерк історії Київської

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

- митрополії 1920–27 років // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 351-367.
20. *Войналович В.А.* Репресивно-каральні заходи радянської влади як засіб утвердження політики державного атеїзму в Україні в 20-30-х роках // Реабілітовані історією. Масові репресії на Миколаївщині 1920-і-50-і роки. Збірник. – Київ; Миколаїв: Редакційна колегія «Реабілітовані історією», 2000. – С. 38-51.
 21. Там само. – С. 44-46.
 22. *Катунин Ю.А.* О причинах возникновения обновленческого движения в русском православии // Культура народов Причерноморья. – 1997. – № 2. – С. 153-160.
 23. Там само. – С. 160.
 24. *Лисенко О.Є.* Церковне життя в Україні. 1943-1946. – К.: 1998.
 25. Там само. – С. 139.
 26. *Киридон А., Пащенко В.* Коли замовкли церковні дзвони. – Полтава: [Б.в.], 1991; *Киридон А., Пащенко В.* Церковне багатство і духовна убогість. – Полтава: [Б.в.], 1991.
 27. *Пащенко В., Киридон А.* Більшовицька церква і православна церква в Україні (1917-1930-ті роки). – Полтава: [АСМП], 2004; *Киридон А.М.* Час випробувань: Держава, церква і суспільство в радянській Україні 1917-1930-х років. – Т.: Підручники і посібники, 2005.
 28. *Киридон А.М.* Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917-1930-ті роки): дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006.
 29. Там само. – С. 28.
 30. *Киридон А.М.* Час випробувань: Держава, церква і суспільство в радянській Україні 1917-1930-х років. – Т.: Підручники і посібники, 2005. – С. 53-91, 125-148.
 31. Див.: *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер... – С. 32-36.
 32. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. ХХ ст.). – Запоріжжя: Поліграф, 2004; *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол православної церкви в Україні в умовах модернізації (XIX ст. – 30-ті рр. ХХ ст.): дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2006.
 33. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол православної церкви в Україні в умовах модернізації (XIX ст. – 30-ті рр. ХХ ст.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2006. – С. 22.
 34. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер... – С. 256-349.
 35. *Бобко Т.Г.* Православне духовенство в суспільному житті України 20-30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2005; *Її ж.* Православне духовенство в суспільному житті України 20-30-х рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2005.
 36. *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2005; *Її ж.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 2005; *Її ж.* Причини виникнення і фактори становлення української церкви 20-х рр. ХХ ст. // Борисфен. – 2003. – № 9 (вересень). – С. 19-20; *Її ж.* Украинская обновленческая церковь в 1922-1923 гг.: основание и проблемы организационного становления // Грані (Дніпропетровськ). – 2003. – № 5 (31). – С. 67-72; *Її ж.* Обновленська церква в Україні: 1924-1927 рр. // Грані (Дніпропетровськ). – 2003. – № 6 (32). – С. 60-65 та інші.

37. *Жилюк С.І.* Без апологетики. Витоки оновлення православної церкви в Україні. – Житомир: Полісся, 2000; *Його ж.* Ідейні засади православного оновлення та практична діяльність Всеукраїнської православної автокефальної синодальної церкви: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2005; *Його ж.* Ідейні засади православного оновлення та практична діяльність Всеукраїнської православної автокефальної синодальної церкви: Дис... д-ра іст. наук: 09.00.11 / Рівненський держ. гуманітарний ун-т. – Рівне, 2005; *Його ж.* Обновленська церква в Україні (1922-1928). – Рівне: Рівненський держ. гуманітарний ун-т, 2002.
38. *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т / Білан Ганна Іванівна. – Запоріжжя, 2005. – С. 3.
39. *Жилюк С.І.* Без апологетики... – С. 112-113.
40. *Зінченко А.Л.* Благовістя національного духу (українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.). – К.: Освіта, 1993.
41. Там само. – С. 189.
42. Там само. – С. 190.
43. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації релігійного життя на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с.; *Її ж.* Православ'я на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст. // Наукові записки. — Вінниця, 2002. – Вип. 4. – С. 94-98; *Її ж.* «Погорілкищина» у подільському православ'ї // Матеріали ХІ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 582-589; *Її ж.* Вплив владних структур на стосунки між релігійними течіями Поділля у 20-х роках ХХ століття // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2002. – Вип. 21. – С. 159-164 та інші.
44. *Катунин Ю.А.* Православная церковь и государство: проблема взаимоотношений в 1917-1939 гг. (на материалах Крыма). Автореф. дис... д. ист. наук: 07.00.02 / Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. – М., 2004; *Його ж.* Керченская «Автономная» церковь // Культура народов Причерноморья. – 2000. – № 14. – С. 63-65; *Його ж.* Крымское митрополитанское церковное управление // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 8. – С. 49-65; *Його ж.* Причины раскола в православии Крыма (1920-1923) // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 9. – С. 71-82; *Його ж.* «Староцерковное» и «обновленческое» течения в Крыму (1922-1924 гг.) // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 10. – С. 69-77; *Його ж.* Южнобережная «Автономная» церковь // Культура народов Причерноморья. – 2000. – № 15. – С. 64-66; *Змерзлый Б.В.* Обновленческое движение в Крыму: 1922-1929 гг. // Крымский архив. – Симферополь, 1999. – № 4. – С. 164-177; *Його ж.* Політика радянської держави щодо Російської Православної Церкви у Криму в 1921-1929 роках: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001; *Його ж.* Політика радянської держави щодо Російської Православної Церкви у Криму в 1921-1929 роках: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2000; *Белоглазов Р.М.* Політика радянської влади щодо релігійних конфесій у 1920-ті роки (за матеріалами Кримської АСРР): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002.
45. *Змерзлый Б.В.* Обновленческое движение... – С. 172.
46. *ДА АРК*, ф. 663, оп. 10, спр. 1627, арк. 6.
47. *Змерзлый Б.В.* Обновленческое движение... – С. 173.
48. *ДА АРК*, ф. 663, оп. 17, спр. 33, арк. 90.
49. *Змерзлый Б.В.* Обновленческое движение... – С. 176.
50. Там само. – С. 164.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

51. *Змерзлий Б.В.* Політика радянської держави щодо Російської Православної Церкви у Криму в 1921-1929 роках: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2000. – С. 80-81; *Його ж.* Політика радянської держави щодо Російської Православної Церкви у Криму в 1921-1929 роках: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – С. 12.
52. *Белоглазов Р.М.* Політика радянської влади щодо релігійних конфесій у 1920-ті роки (за матеріалами Кримської АСРР): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – С. 13.
53. *Форостюк О.Д.* Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917-1941 роках (на матеріалі Донецького регіону): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001.
54. *Фесенко А.М.* Православна церква в політиці радянської влади 20-х років ХХ ст.: на матеріалах Донеччини: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна / Фесенко Андрій Миколайович. – Х., 2007.
55. *Форостюк О.Д.* Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917-1941 роках (на матеріалі Донецького регіону): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – С. 107-108.
56. Там само. – С. 121-122.
57. *Балягузова О.Ю.* Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр. (на матеріалах Півдня України): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т / Балягузова Ольга Юрійвна.. – Запоріжжя, 2006; *Її ж.* Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр. (на матеріалах Півдня України): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Миколаївський держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2005.
58. *Бойко О.В.* Протидія православної церкви і громадськості антирелігійному наступу держави у 20-30-ті роки ХХ ст. (на матеріалах Півдня України): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2007; *Його ж.* Протидія православної церкви і громадськості антирелігійному наступу держави у 20-30-ті роки ХХ ст. (на матеріалах Півдня України): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2007.
59. *Бойко О.В.* Становлення та розвиток обновленського руху на Катеринославщині в першій половині 20-х років ХХ ст. // Грані (Дніпропетровськ). – 2003. – № 6(32). – С. 44-51.
60. *Матвеевко М.П.* История Харьковской епархии (1850-1988). – Харьков: Б.и., 1999.
61. Там само. – С. 5.
62. Там само. – С. 90.
63. *Доненко Н.* Наследники царства. В 2 Т. – Т. 1. – Симф., 2000; Т. 2. – Симф.: Бізнес-Інформ, 2004; *Його ж.* Новомученики Феодосії: Священномученик Андрей Косовский, Преподобномученик Варфоломей (Ратных), Священномученик Иоанн Блюмович: Феодосия, Судак, Старый Крым в годы воинствующего атеизма (1920-1938). – Феодосия; М.: Издательский дом «Коктебель», 2005; *Його ж.* Претерпевшие до конца. Священнослужители Крымской епархии 30-х годов. – Симферополь, 1997; *Його ж.* Священномученик Аркадий (Остальский), епископ Бежецкий: жизнеописание, духовное наследие: беседы, руководство для пастырей, проповеди, акафисты. – Феодосия-М.: Издательский дом «Коктебель», 2008; *Його ж.* Новомученики Бердянска: Священномученик Михаил Богословский. Священномученик Виктор Киранов. Священномученик Александр Ильенков: Город в годы воинствующего атеизма (1919-1939). – Феодосия-М.: Издательский дом «Коктебель», 2006.

Розділ 1

1. *Русское православие: вехи истории* / науч. ред. А.И. Клибанов. – М.: Политиздат, 1989. – С. 381.
2. *Ореханов Г.* На пути к Собору. Церковные реформы и первая русская революция. – М.: ПСТБИ, 2002. – С. 90-91.
3. *Roslof E.* The Renovatianist Movement in the Russian Orthodox Church, 1922-1946 / University of North Carolina at Chapel Hill. Ph. D., diss., Department of History. – Chapel Hill, North Carolina, 1994. – P. 29.
4. *Ореханов Г.* На пути к Собору... – С. 115.
5. *Історія релігії в Україні: Навч. посібник для вищих навч. закл. / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. Відділення релігієзнавства / А.М. Колодний (ред.), П.Л. Яроцький (ред.). – К.: Знання, 1999. – С. 246, 255; Матвеевко М.П.* История Харьковской епархии (1850-1988). – Харьков: Б.и., 1999. – С. 138.
6. *Жилюк С.І.* Ідейні засади православного оновлення та практична діяльність Всеукраїнської православної автокефальної синодальної церкви: Дис... д-ра іст. наук: 09.00.11; Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне: 2005. – Арк. 132-133.
7. *Шкаровский М.В.* Обновленческое движение в Русской Православной Церкви XX века. – СПб.: НЕСТОР, 1999. – С. 10-11.
8. *Пащенко В., Киридон А.* Більшовицька держава і православна церква в Україні: 1917-1930-ті роки. – С. 131-132.
9. *Катунин Ю.А.* О причинах возникновения обновленческого движения... – С. 157.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1453, арк. 15.
11. *Письмо Ленина товарищу Молотову. Для членов Политбюро // Известия ЦК КПСС.* – 1990. – № 4. – С. 190, 193.
12. ДА АРК, ф. П-75, оп. 1, спр. 1, арк. 8; *Архивы Кремля: Политбюро и церковь, 1922-1925 гг.* – Кн.1. – С. 251.
13. *Тригуб А.П.* Крымская епархия в 1922 г. // Наукові дослідження в контексті історичних проблем. – У 2 Т. – Т. 2: Етнокультурні відносини, політика, право та економіка. – Миколаїв-Одеса: «ТОВ ВіД», 2003. – С. 10.
14. *Алексеев В.А.* Иллюзии и догмы. – С. 226-228.
15. *Следственное дело Патриарха Тихона. Сборник документов по материалам Центрального архива ФСБ РФ.* – М.: Памятники исторической мысли, 2000. – С. 26-27.
16. *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. XX ст.: Дис... канд. іст. наук. – Арк. 90-91; *Жилюк С.І.* Обновленська церква в Україні (1922-1928). – С. 145.
17. *Жилюк С.І.* Обновленська церква в Україні (1922-1928). – С. 145-146.
18. *Гордиенко Н.С.* Современное православие. – С. 22.
19. *Шкаровский М.В.* Обновленческое движение в Русской Православной Церкви XX века. – СПб.: НЕСТОР, 1999. – С. 18-19.
20. *Гордиенко Н.С.* Современное православие. – С. 23-24; *Балягузова О.Ю.* Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр. – Арк. 100-101.
21. *Липківський В., митр.* Відродження церкви в Україні. 1917-1930. – С. 162.
22. *Левитин-Краснов А., Шавров В.* Очерки по истории русской церковной смуты. – С. 109.
23. Там само. – С. 118.
24. Там само. – С. 119.
25. *Матвеевко М.П.* История Харьковской епархии (1850-1988). – С. 83.
26. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 63, арк. 100.
27. *Феодосий (Процюк).* Обособленческие движения в православной церкви на Украине (1917-1943). – С. 232.
28. *Автокефалия Православной Украинской Церкви в совещании депутатов Киевского Собора 1922 г. // Голос Православной Украины.* – 1925. – № 3. – С. 3-4.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

29. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 998, арк. 78.
30. ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 266, арк. 210-зв.
31. *Мануил (Пемешевский)*. Каталог русских архиереев-обновленцев // «Обновленческий» раскол (Материалы для церковно-исторической и канонической характеристики). – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 2002. – С. 932.
32. ДААРК, ф. Р-633, оп. 10, д. 221, л. 48.
33. *Деяния Никодима* // Красный Крым (Симферополь). – 1922. – 7 сентября.
34. *Катунин Ю.А.* Православная церковь и государство: проблема взаимоотношений в 1917-1939 гг. (на материалах Крыма): 07.00.02 – Отечественная история. – Симферополь, 2003. – арк. 122.
35. Цит. за: *Доненко Н.* Наследники царства. – Кн. 1. – С. 173-174.
36. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 106
37. *Науменко І.* Священномученик Сергій та інші // Спокута. Альманах. – № 3. – Запоріжжя: Обласний науково-редакційний підрозділ «Реабілітовані історією», 2000. – С. 17-18.
38. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1411, арк. 195.
39. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1411, арк. 224-зв.; ДАЗО, ф. П-241, оп. 1, спр. 9, арк. 26.
40. *Доненко Н.* Наследники царства. – Кн. 1. – С. 184-189.
41. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 99.
42. Там само, арк. 99-100.
43. ДАДнО, ф. П-11, оп. 1, спр. 29, арк. 7.
44. *Дело епископа Серафима* // Звезда (Екатеринослав). – 1922. – 22 августа (№ 28). – С. 3.
45. *Дело епископа Серафима* // Звезда (Екатеринослав). – 1922. – 24 августа (№ 30). – С. 2.
46. Там само.
47. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 120.
48. ДАДО, ф. Р-1146, оп. 2, спр. 130, арк. 461-зв.
49. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 121.
50. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 98.
51. Там само, арк. 99.
52. *Обновленная церковь. Обновленческое движение* // Известия (Одесса). – 1922. – 13 августа (№ 806). – С. 2.
53. *Обновленческое движение церкви. Письмо быв. архиепископа Агапита* // Звезда (Екатеринослав). – 1922. – 12 сентября (№ 45). – С. 3.
54. *Раскаявшийся архиепископ* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 14 сентября (№ 210). – С. 2.
55. *Официальный отдел. Постановления Высшего Церковного Управления* // Живая Церковь (Москва). – 1922. – 1-15 сентября (№ 8-9). – С. 19.
56. *Славин. Кто был архиепископ Агапит?* // Звезда (Екатеринослав). – 1923. – 5 января (№ 142). – С. 3.
57. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1109, арк. 42, 57; ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 630, арк. 31; спр. 631, арк. 69, спр. 635, арк. 176-177.
58. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1109, арк. 42, 57; ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 630, арк. 31; спр. 631, арк. 69, спр. 635, арк. 176-177; *Крокодилы в рясах* // Звезда (Екатеринослав). – 1922. – 17 ноября (№ 101). – С. 3.
59. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 635, арк. 177.
60. *Славин. Кто был архиепископ Агапит?* – С. 2.
61. ДАДО, ф. Р-1146, оп. 2, спр. 109, арк. 304-зв.-305.
62. ДАДО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1107, арк. 382.
63. *По стопам Тихона* // Известия (Одесса). – 1923. – 7 июля (№ 1077). – С. 2; *Раскаяние епископа Екатеринославского и Донецкого* // Херсонский коммунарь (Херсон). – 1923. – 7 июля (№ 152). – С. 2.

64. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 104-105.
65. *Екатеринославщина*. Суд над «мандритами» и «архимандритами» // Коммунист (Харьков). – 1923. – 22 ноября (№ 266). – С. 5; Суд над епископом Иоаникием // Красный Николаев (Николаев). – 1923. – 21 ноября (№ 861). – С. 2.
66. *Красный суд*. Дело епископа Иоаникия в Верхсуде // Коммунист (Харьков). – 1923. – 19 декабря (№ 289). – С. 5.
67. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 56-зв.
68. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 630, арк. 183-зв.
69. *Бойко О.В.* Становлення та розвиток обновленського руху на Катеринославщині в першій половині 20-х років ХХ ст. // Грані (Дніпропетровськ). – 2003. – № 6(32). – С. 45-46.
70. *Тригуб О.П.* Роль радянських органів в організації та проведенні розколу РПЦ у 1922-1925 рр. (на матеріалах Півдня України) // Релігія і церква в історії України / Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції. – Полтава: АСМІ, 2006. – С. 440.
71. *Известия* (Одесса). – 1922. – 12 сентября (№ 829). – С. 2.
72. *Известия* (Одесса). – 1922. – 15 сентября (№ 832). – С. 2; *Известия* (Одесса). – 1922. – 16 сентября (№ 833). – С. 2.
73. *Известия* (Одесса). – 1922. – 17 сентября (№ 834). – С. 2; *Балягузова О.Ю.* Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр.... – арк. 117.
74. *Известия* (Одесса). – 1922. – 17 сентября (№ 834). – С. 2; *Балягузова О.Ю.* Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр.... – арк. 117-118.
75. *Тригуб О.П.* Роль радянських органів в організації та проведенні розколу РПЦ... – С. 441; *Балягузова О.Ю.* Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр.... – арк. 118; *Известия* (Одесса). – 1922. – 17 сентября (№ 834). – С. 2.
76. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 390, арк. 92; *Тригуб О.П.* Роль радянських органів в організації та проведенні розколу... – С. 438-439.
77. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 390, арк. 72-73.
78. *Увольнение на покой* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 19 сентября (№ 214). – С. 2.
79. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 390, арк. 56-57.
80. Там само, арк. 72.
81. ДАОО, ф. Р-3865, оп. 1, спр. 2, арк. 485.
82. *Свитич А.К.* Православная Церковь в Польше и ее автокефалия // Православная Церковь на Украине и в Польше в ХХ столетии. 1917-1950 гг. Сборник. – М.: Крутицкое патриаршее подворье; Общ-во любителей церковной истории, 1997. – С. 127.
83. *«Отцы-епископы»* // Красный Николаев (Николаев). – 1922. – 17 сентября (№ 512). – С. 1; Суд над союзниками голода // Красный Николаев (Николаев). – 1922. – 25 мая (№ 417). – С. 5
84. *«Отцы-епископы»* // Красный Николаев (Николаев). – 1922. – 17 сентября (№ 512). – С. 1.
85. *Балягузова О.Ю.* Вказ. праця. – Арк. 112.
86. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 541, арк. 48.
87. Там само, арк. 49.
88. *Дамаскин* (Орловский), игумен. Мученики, исповедники и подвижники благочестия Русской Православной Церкви ХХ столетия. Жизнеописания и материалы к ним. Книга 4. – Тверь: Издательство «Булат», 2000. – С. 163.
89. Цит. за: *Дамаскин* (Орловский), игумен. Мученики, исповедники и подвижники благочестия Русской Православной Церкви ХХ столетия. Жизнеописания и материалы к ним. Книга 4. – Тверь: Издательство «Булат», 2000. – С. 163.
90. Там само. – С. 163-164.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

91. *На местах.* «Нет житья ни живой, ни мертвой» (От нашего Елисаветградского корреспондента) // Коммунист (Харьков). – 1923. – 21 марта (№ 62). – С. 7.
92. *Дамаскин* (Орловский), игумен. Вказ. праця. Книга 4. – С. 165-166.
93. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 107-108.
94. Там само, спр. 1404, арк. 74.
95. Там само, спр. 1602, арк. 108.
96. *Живая Церковь в Николаеве* // Красный Николаев (Николаев). – 1922. – 8 сентября (№ 504). – С. 2.
97. *ДАХО*, ф. Р-1887, оп. 3, спр. 66 а, арк. 64.
98. *Живая Церковь в Николаеве* // Красный Николаев (Николаев). – 1922. – 8 сентября (№ 504). – С. 2.
99. *ДАХО*, ф. Р-1887, оп. 3, спр. 66а, арк. 64-64-зв.
100. *Отцы-епископы* // Красный Николаев (Николаев). – 1922. – 17 сентября (№ 512). – С. 1.
101. *Увольнение на покой* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 19 сентября (№ 214). – С. 2.
102. *Живая Церковь* // Красный Николаев (Николаев). – 1922. – 13 октября (№ 533). – С. 2.
103. *Суд над епископом Прокопием* // Коммунист (Харьков). – 1923. – 27 ноября (№ 270). – С. 2.
104. *ДАОО*, ф. Р-1915, оп. 1, спр. 19, арк. 79.
105. *ДАХО*, ф. Р-445, оп. 1, спр. 14, арк. 54.
106. *Церковная контрреволюция* // Известия (Одесса). – 1923. – 14 августа (№ 1108). – С. 4; *Дело епископа Прокопия* // Херсонский коммунары (Херсон). – 1923. – 15 августа (№ 185). – С. 1; *Епископ на скамье подсудимых* (письмо из Одессы) // Херсонский коммунары (Херсон). – 1923. – 17 августа (№ 186). – С. 2.
107. *Дамаскин* (Орловский), игумен. Вказ. праця – Книга 5. – Тверь: ООО «Издательский дом «Булат», 2001. – С. 346.
108. *Суд над епископом Прокопием* // Коммунист (Харьков). – 1923. – 27 ноября (№ 270). – С. 2; *Епископ Прокопий притянут к ответу* // Красный Николаев (Николаев). – 28 ноября (№ 867). – С. 1.
109. *ДАОО*, ф. П-3, оп. 1, спр. 1182, арк. 5.
110. *Среди церковников* // Херсонский коммунары (Херсон). – 1924. – 6 июля (№ 151). – С. 2.
111. *ДАОО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 280, арк. 11; *ДАОО*, ф. Р-1915, оп. 1, спр. 19, арк. 6.
112. *Красный террор в годы гражданской войны* (по материалам Особой следственной комиссии по расследованию злодеяний большевиков) / Под ред. Ю.Г. Фельштинского и Г.И. Чернявского // <http://www.felshtinsky.com/books/1.doc>.
113. *ДАВО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 55, арк. 36; *Білокінь С.І.* Православні єпархії України 1917-1941 рр. // Історико-етнографічні дослідження на Україні. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 106-107.
114. *ДАВО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 55, арк. 36.
115. *ДАВО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 490, арк. 2-зв.
116. *ЦДАГО* України, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 121.
117. *ДАВО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 58, арк. 18-зв.
118. Там само, арк. 18-зв.
119. Там само, спр. 57, арк. 30.
120. Там само, спр. 495, арк. 35.
121. *ДАВО*, ф. Р-1882, оп. 1, спр. 4, арк. 9.
122. Там само.
123. Там само.
124. Там само.
125. *Церковная контрреволюция* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 19 августа (№ 189). – С. 3.
126. *ДАОО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 118, арк. 11.
127. Там само, спр. 102, арк. 96.

128. Там само, спр. 492, арк. 12.
129. Там само, спр. 495, арк. 13.
130. Там само, арк. 30, 35; ДАВО, ф. П-1, оп. 1, спр. 492, арк. 12; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1701, арк. 60.
131. *Дамаскин* (Орловский), игумен. Вказ. праця. – Книга 3. – Тверь: ООО «Издательский дом «Булат», 2001. – С. 536.
132. Там само. – С. 536.
133. ДАЖО, ф. Р-1820, оп. 2, спр. 821, арк. 2.
134. Там само, арк. 5, 12-зв.
135. *Архиепископ* Аверкий (Кедров) // Вестник Русского Студенческого Христианского Движения. – Париж, 1985. – № 145. – С. 239.
136. ДАЖО, ф. Р-1820, оп. 2, спр. 821, арк. 62-62-зв.
137. Там само, арк. 72-72-зв.
138. Там само, арк. 86-87.
139. ДАЖО, ф. Р-28, оп. 6, спр. 35, арк. 168.
140. ДАЖО, ф. П-2, оп. 1, спр. 154, арк. 92.
141. ДАЖО, ф. П-85, оп. 1, спр. 12, арк. 4.
142. ДАЖО, ф. Р-1657, оп. 1, спр. 255, арк. 9-зв.
143. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 196, арк. 87.
144. *Мануил* (Лемешевский). Каталог русских архиереев-обновленцев // «Обновленческий» раскол (Материалы для церковно-исторической и канонической характеристики). – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 2002. – С. 811.
145. *Андрущенко А.* Киевские митрополиты 1918-1940 гг. // Вестник УПЦ. – 2003. – № 27 (1 декабря). – <http://www.pravoslavie.org.ua>; *Білокінь С.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року // Київська Старовина. – 1999. – № 1. – С. 96; *Білокінь С.І.* Православні єпархії України 1917-1941 рр. // Історико-етнографічні дослідження на Україні. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 102-103.
146. *Пащенко В.О.* Трагедія Руської Православної Церкви крізь долю її єпископів // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – 2002. – Вип. XV. – С. 101.
147. *Білокінь С.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року. – С. 89.
148. *Пащенко В.О.* Трагедія Руської Православної Церкви крізь долю її єпископів. – С. 101; *Білокінь С.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року. – С. 89-90.
149. «Живая Церковь». Епархиальный съезд Ж.Ц. // Пролетарская правда (Киев). – 1922. – 14 декабря (№ 287). – С. 3.
150. «Живая Церковь». Епархиальный съезд // Пролетарская правда (Киев). – 1922. – 19 декабря (№ 291). – С. 2.
151. Там само.
152. *Живая Церковь* // Пролетарская правда (Киев). – 1923. – 27 января (№ 19). – С. 3.
153. *Білокінь С.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року. – С. 96.
154. *Пащенко В.О.* Трагедія Руської Православної Церкви крізь долю її єпископів. – С. 102.
155. Цит. за: *Пащенко В., Киридон А.* Більшовицька держава і православна церква в Україні: 1917-1930-ті роки. – Полтава, 2004. – С. 147-148; *Пащенко В.О.* Трагедія Руської Православної Церкви крізь долю її єпископів. – С. 102.
156. *Білокінь С.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року. – С. 90-91.
157. Там само. – С. 93.
158. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1693, арк. 70.
159. *Их страданиями очистится Русь.* – М.: Изд-во им. Святителя Игнатия Ставропольского, 1996. – С. 61; *Білокінь С.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року. – С. 91.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

160. *Доненко Н.* Наследники царства. – Симферополь, 2000. – С. 328; *Білокінь С.* Розгром Київського Єпархіального Управління 1923 року. – С. 97.
161. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 9, арк. 21.
162. «Живая Церковь» на Черниговщине // *Коммунист (Харьков)*. – 1922. – 31 августа (№ 198). – С. 2; *Провинциальная хроника*. «Живая Церковь» на Черниговщине // *Коммунист (Харьков)*. – 1922. – 5 сентября (№ 202). – С. 5.
163. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 9, арк. 10; *ЦДАГОУ*, ф. 1, оп. 20, спр. 1068, арк. 307.
164. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 13, арк. 6-зв.
165. *ДАЧО*, ф. П-8477, оп. 3, спр. 127, арк. 54-54-зв.
166. *ДАЧО*, ф. Р-16, оп. 4, спр. 31, арк. 11; *Демиденко О.* Справа архієпископа Пахомія: з історії антирелігійної політики на Чернігівщині на початку 1920-х років // *Сіверянський літопис*. – 2002. – № 2. – С. 57-58.
167. *К суду над князьями церкви*. Процесс церковной контрреволюции. Дело Пахомия и др. // *Красное знамя (Чернигов)*. – 1922. – 1 декабря (№ 273). – С. 1, 3; – 2 декабря (№ 274). – С. 2-3; – 3 декабря (№ 275). – С. 3; – 4 декабря (№ 276). – С. 3-4.
168. *Демиденко О.* Справа архієпископа Пахомія... – С. 58.
169. *К суду над князьями церкви*. Процесс церковной контрреволюции. Дело Пахомия и др. // *Красное знамя (Чернигов)*. – 1922. – 1 декабря (№ 273). – С. 1.
170. *Демиденко О.* Справа архієпископа Пахомія... – С. 58.
171. Там само. – С. 58-59.
172. *ДАЧО*, ф. Р-16, оп. 4, спр. 31, арк. 11-11-зв.; *Демиденко О.* Справа архієпископа Пахомія... – С. 59.
173. *Демиденко О.* Справа архієпископа Пахомія... – С. 59.
174. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 13, арк. 32-зв.
175. Там само, спр. 14, арк. 3-зв.
176. Там само, арк. 3-зв.-4; ф. Р-16, оп. 1, спр. 1187, арк. 238.
177. *ДАЧО*, ф. П-11, оп. 1, спр. 9, арк. 5.
178. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 14, арк. 71-зв.
179. *Красный террор в годы гражданской войны (по материалам Особой следственной комиссии по расследованию злодеяний большевиков) / Под ред. Ю.Г. Фельштинского и Г.И. Чернявского // <http://www.felshtinsky.com/books/1.doc>*
180. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 14, арк. 71-зв.; ф. Р-16, оп. 1, спр. 1187, арк. 389.
181. Там само, спр. 14, арк. 66-66-зв.
182. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 14, арк. 66; 71-зв.
183. *Новосвященномученик Дамаскин, епископ Глуховский*. – Б.м., Изд-во «Параклит», ИПЦ, 2003. – С. 6-8; *Православный Свято-Тихоновский гуманитарный Университет*. База данных: Новомученики и Исповедники Русской Православной Церкви XX века. Дамаскин (Цедрик) – www.pstbi.ccas.ru.
184. *Феодосий (Процок)*. Обособленческие движения в православной церкви на Украине (1917-1943). – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 2004. – С. 243-247.
185. *ДАПО*, ф. Р-1503, оп. 2, спр. 120, арк. 2, 4-7.
186. *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 49, арк. 116.
187. Там само, арк. 124-зв.
188. Там само, спр. 80, арк. 10.
189. Там само, арк. 59.
190. Там само, арк. 80.
191. Там само, арк. 95-зв.
192. Там само, арк. 120.
193. Там само, арк. 142.
194. *Собрание* инициативной группы церковно-обновленцев // *Коммунист (Харьков)*. – 1922. – 30 июня (№ 147). – С. 3.

195. *Церковные дела* // Пролетарий. – 1922. – 8 июля (№ 153). – С. 2.
196. *Раскол церкви. Церковь на новом пути.* // Пролетарий (Харьков). – 1922. – 16 июля (№ 160). – С. 2.
197. *Раскол церкви. Собрание обновленцев.* // Пролетарий (Харьков). – 1922. – 14 июля (№ 158). – С. 2.
198. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 998, арк. 78; *Собрание обновленцев* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 16 июля (№ 161). – С. 3; *Раскол церкви. Собрание обновленцев.* // Пролетарий (Харьков). – 1922. – 14 июля (№ 158). – С. 2.
199. *Официальный отдел. Постановления Высшего Церковного Управления* // Живая Церковь (Москва). – 1922. – № 9. – С. 19.
200. *Официальный отдел. Постановления Высшего Церковного Управления* // Живая Церковь (Москва). – 1922. – № 10. – С. 19.
201. *Живая Церковь. Отстранение архп. Нафанаила и членов епархиального Совещания от дел управления Харьковской епархией* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 23 августа (№ 192). – С. 4; *Увольнение епископов за штат* // Известия (Одесса). – 1922. – 25 августа (№ 815). – С. 2; ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 998, арк. 78.
202. *Б. Архиепископ Нафанаил перед Ревтрибуналом* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 19 сентября (№ 214). – С. 4; *Церковные дела. Красный суд. Дело архиепископа Нафанаила* // Пролетарий (Харьков). – 1922. – 17 сентября (№ 212). – С. 2; *Нафанаил перед судом Ревтрибунала* // Пролетарий (Харьков). – 1922. – 19 сентября (№ 213). – С. 3.
203. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 1, спр. 1085, арк. 88; *Матвеевко М.П. История Харьковской епархии (1850-1988).* – Харьков: Б.и., 1999. – С. 55.
204. *Матвеевко М.П. Вказ. пр.* – С. 55.
205. Там само. – С. 55-56.
206. ДАХарО, ф. Р-203, оп. 1, спр. 1423, арк. 51, 67.
207. *Речинский С. Церковь во времена испытаний* // Вестник пресс-службы УПЦ. – 2003. – 1 декабря (№ 27).
208. ЦДАГОУ, ф. 263, оп. 1, спр. 65744фп, Т. III, арк. 105-105-зв.
209. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 1706, арк. 70-71.
210. Там само, спр. 998, арк. 78.
211. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1894, арк. 20.
212. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 584, арк. 159; спр. 652, арк. 97; ДАКірО, ф. Р-250, оп. 3, спр. 2, арк. 278; ДАКірО, ф. П-2, оп. 1, спр. 52, арк. 2-2-зв.
213. *Киридон А. Державно-церковні відносини в радянській Україні 1920-1930-х років: соціальний вимір* // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – К., 2004. – Вип. 12. – С. 234-256. – С. 242-243.
214. ДАМО, ф. Р-156, оп. 1, спр. 109, арк. 91-92.
215. ДАДнО, ф. П-73, оп. 1, спр. 15, арк. 35-зв.
216. ДААРК, Р-663, оп. 10, спр. 812, арк. 48.
217. *Живая Церковь на Екатеринославщине* // Звезда (Екатеринослав). – 1922. – 6 октября (№ 66). – С. 2.
218. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 393, арк. 302-303.
219. *Живая церковь. Скандал на собрании «Живой церкви»* // Коммунист (Харьков). – 1922. – 22 сентября (№ 217). – С. 3.
220. *Церковные дела. Мракобесы в Озерянской церкви* // Пролетарий (Харьков). – 1922. – 2 декабря (№ 276). – С. 3.
221. ДААРК, ф. Р-663, оп. 10, спр. 221, арк. 141.
222. ДААРК, ф. Р-663, оп. 10, спр. 816, арк. 3.
223. Там само, арк. 5.
224. ДААРК, ф. Р-663, оп. 10, спр. 221, арк. 136.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

225. *ДА АРК*, ф. П-1, оп. 1, спр. 266, арк. 211.
226. *Бой «живой» с базаром // Коммунист (Харьков)*. – 1923. – 4 января (№ 2). – С. 3.
227. *ЦДАГО України*, ф. 1, оп. 20, спр. 1707, арк. 6.
228. *Бездомный М.* Рукопашный бой в церкви (от нашего полтавского корреспондента) // *Коммунист (Харьков)*. – 1923. – 20 апреля (№ 87). – С. 3.
229. Там само.
230. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 635, арк. 165; *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 49, арк. 116-зв.
231. *ДАОО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 102, арк. 105.
232. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 635, арк. 166.
233. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 100.
234. *ЦДАВО*, ф. 5, оп. 2, спр. 186, арк. 134-зв.
235. *ЦДАВО*, ф. 5, оп. 1, спр. 2187, арк. 4.
236. *ДАОО*, ф. П-3, оп. 1, спр. 652, арк. 4.
237. *Шкаровский М.В.* Обновленческое движение в Русской Православной Церкви XX века. – СПб.: НЕСТОР, 1999. – С. 29-30.
238. *ДАЧО*, ф. П-8477, оп. 1, спр. 885, арк. 101.
239. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 101-102.
240. *ДАОО*, ф. Р-1915, оп. 1, спр. 19, арк. 112.
241. *Новый стиль в Одесских церквях // Известия (Одесса)*. – 1923. – 8 августа (№ 1103). – С. 2.
242. *ДАОО*, ф. П-3, оп. 1, спр. 584, арк. 159.
243. Там само, арк. 144.
244. Там само, арк. 143.
245. *ЦДАГО*, ф. 1, оп. 20, спр. 1706, арк. 105.
246. Там само, арк. 138.
247. *ДАХрО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 963, арк. 26.
248. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 13, арк. 86.
249. *ДАХрО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 911, арк. 26-зв.
250. *ДАДнО*, ф. П-11, оп. 1, спр. 29, арк. 5-6.
251. *ЦДАГО*, ф. 1, оп. 20, спр. 1692, арк. 265.
252. *ЦДАГО*, ф. 1, оп. 20, спр. 1706, арк. 105.
253. *ДАПО*, ф. 9032, оп. 1, спр. 81, арк. 124, арк. 115-зв.
254. *ДАОО*, ф. П-7, оп. 1, спр. 15, арк. 46.
255. *ДАОО*, ф. П-3, оп. 1, спр. 652, арк. 23.
256. *ЦДАГО*, ф. 1, оп. 20, спр. 1706, арк. 71.
257. *Шкаровский М.В.* Обновленческое движение... – С. 32-34.
258. *ЦДАГО*, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 27.
259. *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 80, арк. 120.
260. *ДАХрО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 922, арк. 65; ф. Р-519, оп. 1, спр. 53, арк. 32-33.
261. *ДАХрО*, ф. Р-203, оп. 1, спр. 1975, арк. 20.
262. *ЦДАГО України*, ф. 1, оп. 20, спр. 1706, арк. 70.
263. *ДАЧО*, ф. Р-15, оп. 4, спр. 14, арк. 66.
264. *ДАДО*, ф. Р-2375, оп. 2, спр. 41, арк. 90-91.
265. *ДАЖО*, ф. П-2, оп. 1, спр. 154, арк. 31; *ДАСО*, ф. П-221, оп. 1, спр. 35, арк. 7-зв.; *ДАХрО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 958, арк. 10; *ДАДО*, ф. Р-1146, оп. 2, спр. 275, арк. 84; *ДАЧО*, ф. Р-17, оп. 1, спр. 112, арк. 328-зв.; *ДАВО*, ф. Р-925, оп. 8, спр. 53, арк. 313; *ДАВО*, ф. Р-1882, оп. 1, спр. 6, арк. 613.
266. *ДАОО*, ф. П-3, оп. 1, спр. 893, арк. 67.
267. *ДАДО*, ф. Р-2375, оп. 2, спр. 41, арк. 87-зв.
268. *ДАДО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1775, арк. 24.
269. *ДАОО*, ф. П-7, оп. 1, спр. 169, арк. 22.

270. **Полтавська губернія: ЦДАГО**, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 93-зв.; **Коростенська округа: Ігнатуша** О.М. Інституційний розкол... – С. 385.
271. *ДАСО*, ф. П-221, оп. 1, спр. 35, арк. 7-зв.
272. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1995, арк. 23.
273. *ЦДАГО* України, ф. 1, оп. 20, спр. 2133, арк. 62-63.
274. *Дела церковные. Дебош в Касперовской церкви // Красный Николаев*. – 1925. – 14 мая (№ 1303). – С. 4.
275. *Церковный кавардак (ожесточенные бои за обладание церковью) // Красный Николаев*. – 1925. – 22 июля (№ 1361). – С. 5.
276. *Дела религиозные // Красный Николаев*. – 1925. – 16 декабря (№ 1484). – С. 2.
277. *ДАЖО*, ф. П-86, оп. 1, спр. 90, арк. 179.
278. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1995, арк. 23.
279. *ДАСО*, ф. П-404, оп. 1, спр. 200, арк. 81.
280. *Ігнатуша* О.М. Інституційний розкол... – С. 406-407.
281. *ДАДнО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 130.
282. *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 1, спр. 2189, арк. 224-зв.
283. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 5, спр. 35, арк. 18.
284. Там само.
285. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 5, спр. 35, арк. 18-зв.-20.
286. *ДАХарО*, ф. Р-203, оп. 1, спр. 1973, арк. 40, 81-81-зв.; *ДАЗО*, ф. Р-316, оп. 3, спр. 6, арк. 47, 87-88; *ДАПО*, ф. Р-2034, оп. 1, спр. 266, арк. 20-22; *ДАДО*, ф. Р-2375, оп. 2, спр. 41, арк. 78.
287. *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924] // Голос Православной Украины*. – 1925. – № 1-2. – С. 4.
288. *ДАЗО*, ф. Р-316, оп. 3, спр. 6, арк. 87.
289. *ДАПО*, ф. Р-2034, оп. 1, спр. 266, арк. 22.
290. *ДАВО*, ф. П-30, оп. 1, спр. 109, арк. 118; *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924] // Голос Православной Украины*. – 1925. – № 1-2. – С. 5; *Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922-1928)*. – Рівне: РДГУ, 2002. – С. 196-197.
291. *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924] // Голос Православной Украины*. – 1925. – № 1-2. – С. 5.
292. *Состав Украинского Православного Епископата, подчиняющегося Всеукраинскому Священному Синоду // Голос Православной Украины*. – 1925. – № 4. – С. 3.
293. *Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922-1928)*. – Рівне: РДГУ, 2002. – С. 196.
294. *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924] // Голос Православной Украины*. – 1925. – № 1-2. – С. 5-6.
295. Там само. – С. 6.
296. *Жилюк С.І. Обновленська церква...* – С. 197.
297. *Жилюк С.І. Обновленська церква...* – С. 197-198; *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924]...* – С. 7.
298. *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924]...* – С. 7-8.
299. Там само. – С. 8.
300. *Білан Г.І. Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Білан Ганна Іванівна*. – К., 2005. – Арк. 155.
301. *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924]...* – С. 8.
302. *Жилюк С.І. Обновленська церква...* – С. 197.
303. *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924]...* – С. 9; *Жилюк С.І. Ідейні засади православного оновлення та практична діяльність Всеукраїнської православної автокефальної синодальної церкви: Дис... д-ра іст. наук: 09.00.11 /*

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

- Рівненський держ. гуманітарний ун-т / Жилюк Сергій Іванович. – Рівне, 2005. – Арк. 204-205.
304. *Жилюк С.І.* Обновленська церква... – С. 199-200.
305. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 3, арк. 172.
306. *Всеукраинское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. [1924]...* – С. 10-11; *Жилюк С.І.* Обновленська церква... – С. 201-202.
307. *Жилюк С.І.* Ідейні засади православного оновлення та практична діяльність Всеукраїнської православної автокефальної синодальної церкви: Дис... д-ра іст. наук: 09.00.11 / Рівненський держ. гуманітарний ун-т / Жилюк Сергій Іванович. – Рівне, 2005. – Арк. 208.
308. *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 2, спр. 193, арк. 114.
309. *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 2, спр. 193, арк. 87-88-зв.; *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 146, арк. 92.
310. Складено та вираховано відсотки автором за: **1.09.1924** – *ДАЧО*, ф. Р-17, оп. 1, спр. 112, арк. 461; **1.01.1925** – *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 3, арк. 157; **1.06.1925** – *ЦДАГО* України, ф. 1, оп. 20, спр. 2007, арк. 63; **1.01.1926** – *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 3, спр. 166, арк. 110. Цифри є умовними і не відображають всіх громад, що пов'язано із недоліками статистики органів НКВС, але відсотки є більш достовірними, оскільки рахувалися відносно загальної зареєстрованої кількості громад.
311. *ДАДО*, ф. Р-2375, оп. 2, спр. 73, арк. 4.
312. *Одесский Епархиальный Съезд // Голос Православной Украины*. – 1925. – № 9. – С. 6.
313. *Балягузова О.Ю.* Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр. (на матеріалах Півдня України): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Миколаївський держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського / Балягузова Ольга Юріївна. – Миколаїв, 2005. – Арк. 156.
314. Там само. – Арк. 156-157.
315. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 12, арк. 12-13.
316. Там само, арк. 24.
317. Там само, арк. 12-13, 24-25, 28-40.
318. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 3, арк. 173-175; *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 147, арк. 7; *ДАЧерО*, ф. Р-185, оп. 2, спр. 11, арк. 351-352; *ДАХарО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 1192, арк. 166.
319. *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Білан Ганна Іванівна. – К., 2005. – Арк. 158.
320. *Призывы на Собор // Голос Православной Украины*. – 1925. – № 9. – С. 1.
321. *Жилюк С.І.* Обновленська церква... – С. 200-201.
322. Там само. – С. 202.
323. *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Білан Ганна Іванівна. – К., 2005. – Арк. 158.
324. *ДААРК*, ф. 540, оп. 1, спр. 77, арк. 3; *Деяние 2-го Всеукраинского Поместного Священного Собора 18-21 мая // Голос Православной Украины (Харьков)*. – 1925. – № 10. – С. 3.
325. *ДААРК*, ф. 540, оп. 1, спр. 77, арк. 5-7; *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Білан Ганна Іванівна. – К., 2005. – Арк. 160-161.
326. *Жилюк С.І.* Обновленська церква... – С. 202.
327. Там само. – С. 203.
328. *Левитин-Краснов А., Шавров В.* Очерки по истории русской церковной смуты – М.-Küsnacht (Schweiz): Крутицкое патриаршее подворье, INSTITUT GLAUBE IN DER 2. WELT, 1996. – С. 525; *Деяния III-го Поместного Священного Собора*

- Української Православної Автокефальної Церкви. Отчет о деятельности Свящ. Синода УПЦ за междусоборный период 1925-1928 гг. // Український Православний Благовісник. – 1928. – № 10. – С. 126.
329. Пащенко В.О. Дітище ДПУ: до витоків обновленського руху в Україні. – С. 55.
330. Жилюк С.І. Обновленська церква... – С. 204-207.
331. Детальніше див.: Жилюк С.І. Обновленська церква... – С. 207-213
332. ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 9, арк. 39.
333. Білан Г.І. Обновленська церква в Україні: 1924-1927 рр. // Грані (Дніпропетровськ). – 2003. – № 6 (32). – С. 62.
334. Деяння III-го Поместного Священного Собора Української Православної Автокефальної Церкви. Отчет о деятельности Свящ. Синода УПЦ за междусоборный период 1925-1928 гг. // Український Православний Благовісник. – 1928. – № 10. – С. 126.
335. ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 9, арк. 12-14.
336. ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 135, арк. 183, 188; Деяння III-го Поместного Священного Собора Української Православної Автокефальної Церкви. Отчет о деятельности Свящ. Синода УПЦ за междусоборный период 1925-1928 гг. // Український Православний Благовісник. – 1928. – № 10. – С. 126; Жилюк С.І. Обновленська церква... – С. 223.
337. ДАМО, ф. Р-118, оп. 2, спр. 281, арк. 269.
338. ДАМО, ф. Р-118, оп. 2, спр. 281, арк. 273-зв.
339. ДАХМО, ф. Р-945, оп. 1, спр. 259, арк. 51-зв.
340. ДАВО, ф. Р-197, оп. 3, спр. 12, арк. 73.
341. Деяння III-го Поместного Священного Собора Української Православної Автокефальної Церкви. Отчет о деятельности Свящ. Синода УПЦ за междусоборный период 1925-1928 гг. // Український Православний Благовісник. – 1928. – № 10. – С. 127.
342. ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 8, арк. 35.
343. Деяння III-го Поместного Священного Собора Української Православної Автокефальної Церкви. Отчет о деятельности Свящ. Синода УПЦ за междусоборный период 1925-1928 гг. // Український Православний Благовісник. – 1928. – № 10. – С. 127.
344. Білан Г.І. Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Білан Ганна Іванівна. – К., 2005. – Арк. 161-162.
345. ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 9, арк. 11-зв.
346. ДАХарО, ф. Р-947, оп. 2, спр. 14, арк. 104-зв.
347. ДАПО, ф. Р-2034, оп. 2сч, спр. 80, арк. 102-104-зв.
348. Жилюк С.І. Обновленська церква... – С. 213-221.
349. Там само. – С. 216.
350. Там само. – С. 221.
351. ДАСО, ф. Р-5702, оп. 1, спр. 265, арк. 41-41-зв.
352. ДАМО, ф. Р-118, оп. 2, спр. 281, арк. 273-зв.-274.
353. ДАВО, ф. Р-687сч, оп. 4, спр. 41, арк. 40; ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 763, арк. 10; ДАМО, ф. Р-118, оп. 2, спр. 131, арк. 7.
354. ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 232, арк. 12; ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 2, арк. 21-25; ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 9, арк. 24-25.
355. ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 2, арк. 24.
356. Галамай О.М. Особливості радянської модернізації релігійного життя на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст.: дис... кан. іст. наук: 07.00.01 / Вінницький державний педагогічний ун-т / Галамай Олена Миколаївна. – Вінниця, 2006. – арк. 84-85.
357. Там само. – арк. 85.
358. ДАЧерО, ф. Р-314, оп. 1, спр. 9, арк. 24-25.
359. Жилюк С.І. Обновленська церква... – С. 222.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

360. *Програма* (Повестка) занятій III-го Священного Поместного Українського Собора // Український православний благовісник. – 1928. – № 6. – С. 70.
361. *Жилюк С.І.* Обновленська церква... – С. 223-224.
362. Там само. – С. 224-225.
363. Там само. – С. 227-228.
364. Там само. – С. 235.
365. *Войтенко А.* У нас. Ромны // УПБ. – 1928. – № 13-14. – С. 161-162.
366. *У нас.* Ромны. // УПБ. – 1928. – № 17. – С. 199.
367. *Хроника.* Изюм. // УПБ. – 1928. – № 21-22. – С. 243.
368. *Ігнатуша О.* Православні церкви України у стані розколу та пошуках єдності (20-30-ті роки ХХ ст.). – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 181-182.
369. ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 135, арк. 272-272-зв.
370. ДАВО, ф. Р-687сч, оп. 4, спр. 41, арк. 79.
371. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 3, спр. 1063, арк. 32.
372. ДАКіро, ф. Р-250, оп. 1, спр. 1533, арк. 4.
373. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації релігійного життя на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст.: дис... кан. іст. наук: 07.00.01 / Вінницький державний педагогічний ун-т / Галамай Олена Миколаївна. – Вінниця, 2006. – арк. 83-84.
374. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 6, арк. 256.
375. ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 135, арк. 302.
376. *Цыпин В.* Русская православная церковь. 1925-1938 / Владислав Цыпин. – М.: Издание Сретенского монастыря, 1999. – С. 191-192.
377. *Шитюк М.М.* Масові репресії проти населення Півдня України в 20-ті – 50-ті роки ХХ ст. / Микола Миколайович Шитюк. – К.: «Тетра», 2000. – С. 235.
378. *Релігійні організації на Миколаївщині: історія та сучасність.* – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – С. 118.
379. *Заковоротний Д.* Малиновий звон на заре... // Вечерний Николаев. – 1999. – 7 января.
380. *Релігійні організації на Миколаївщині: історія та сучасність.* – С. 108.
381. *Пащенко В., Киридон А.* Більшовицька церква і православна церква в Україні (1917-1930-ті роки). – Полтава: [АСМП], 2004. – С. 237.
382. ДАМО, ф. Р-118, оп. 1, спр. 329, арк. 55-56.
383. ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 834, арк. 130, 132.
384. ДАСО, ф. Р-7, оп. 2, спр. 115, арк. 275-276.
385. ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 864, арк. 62-64; спр. 865, арк. 57.
386. *Заковоротний Д.И.* Храмы Николаева. – Николаев, 2001. – С. 42-44.
387. ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 863, арк. 12.
388. Там само, спр. 834, арк. 62-64.
389. ДАСО, ф. Р-7, оп. 2, спр. 115, арк. 275.
390. ДАКіро, ф. Р-250, оп. 1, спр. 1538, арк. 242-243.
391. ДАВО, ф. П-29, оп. 1, спр. 529, арк. 3.
392. *Шишкин А.А.* Сущность и критическая оценка «обновленческого» раскола Русской православной церкви. – Казань, 1970. – С. 354.
393. *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Білан Ганна Іванівна. – К., 2005. – С. 196.
394. *Шкаровский М.В.* Обновленческое движение... – С. 43.
395. Там само. – С. 43.
396. ДА АРК, ф. Р-663, оп. 17, спр. 33, арк. 90.
397. *Шитюк М.М.* Вказ. праця. – С. 238-239.
398. ДАДНО, ф. П-19, оп. 1, спр. 1812, арк. 42.

399. *Цытин В.* Русская православная церковь. 1925-1938 / Владислав Цыпин. – М.: Издание Сретенского монастыря, 1999. – С. 272; *Ігнатуша О.* Православні церкви України у стані розколу та пошуках єдності (20-30-ті роки ХХ ст.). – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 175.
400. *Білан Г.* Нарис до біографії митрополита Пимена // *Бористен.* – 2004. – № 8 (158). – С. 7.
401. *Шишкин А.А.* Сущность и критическая оценка «обновленческого» раскола Русской православной церкви. – Казань, 1970. – С. 351.
402. *ДААРК*, ф. Р-663, оп. 17, спр. 33, арк. 219-219-зв.
403. *Бобко Т.Г.* Православне духовенство в суспільному житті України 20-30-х рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т / Бобко Тетяна Григорівна. – Запоріжжя, 2005. – С. 57.
404. Там само. – С. 57.
405. Цит. за: *Терещенко Р.* Викорінюючи служителів культу... // *Відроджена пам'ять.* Книга нарисів. – Дн.: Науково-редакційний центр обласної редколегії по підготовці і виданню тематичної серії книг «Реабілітовані історією», 1999. – С. 377.
406. *Білан Г.І.* Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / Білан Ганна Іванівна. – К., 2005. – С. 197.
407. Список складено за: *Губонин М.Е.* Общий алфавитный список православных епископов и раскольнических иерархов 1917-1946 гг. // *Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и Всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917-1943.* Сборник в двух частях. Сост. М.Е. Губонин. – М.: Православный Свято-Тихоновский Богословский Институт, 1994. – С. 957-998.
408. *Доненко Н.* Обновленческий митрополит Симферопольский и Крымский Алексей (Баженов) // *Доповідь на ХІХ Щорічній богословській конференції Православного Свято-Тихоновського гуманітарного університету в м. Москва, 20-24 січня 2009 р.*
409. *Макарчук С., Степаненко М.* Чорна книга України // *Рідне Прибужжя.* – 2001. – 24 листопада.
410. *Терещенко Р.* Викорінюючи служителів культу... – С. 376-382.
411. *Ченцов В.* Реабилитация церковников // *Прапор Юності.* – 1994. – 11-17 червня. – С. 11.
412. *ДАХарО*, ф. Р-6452, оп. 2, спр. 2305, Т. 2. – 343 арк.
413. *ДАМО*, ф. Р-5859, оп. 1, спр. 5265, арк. 33-зв.
414. *Картоотека* Кіровоградського відділення «Реабілітовані історією».
415. *Михайлуца М.І.* Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939-1945): монографія / О.Є. Лисенко (відп. ред.). – О.: ВМВ, 2008. – С. 86.
416. *Реабілітовані історією.* Науково-документальна серія книг. Київська область. – Книга 2. – К.: Вид-во «Основа», 2007. – С. 149.
417. *ЦДАГО* України, ф. 263, оп. 1, спр. 60709, 102 арк.
418. *Білан Г.* Нарис до біографії митрополита Пимена. – С. 7.
419. *Реабілітовані історією.* Науково-документальна серія книг. Донецька область. – Книга 6. – К.-Донецьк: Вид-во «Основа», 2009. – С. 428.

Розділ 2

1. *Матвеевко М.П.* История Харьковской епархии (1850-1988). – Харьков: Б.и., 1999. – С. 77.
2. Детальніше про Собор див.: *Перший* Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ, 14-30 жовтня 1921 року: Документи і матеріали / Г.М. Михайличенко та ін.: НАН України, Ін-тут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К.-Л.: 1999. – 560 с.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

3. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації релігійного життя на Поділлі у 20-х рр. XX ст.: дис... кан. іст. наук: 07.00.01 / Вінницький державний педагогічний ун-т / Галамай Олена Миколаївна. – Вінниця, 2006.– арк. 128.
4. *Зінченко А.Л.* Благочестя національного духу (українська церква на Поділлі в першій третині XX ст.). – К.: Освіта, 1993. – С. 166-167.
5. *Лист* голови Собору православних єпископів усієї України архієпископа Павла (Погорілка) до єпископів України з запрошенням прийняти участь у другій сесії Собору православних єпископів України // Ігнатюша О. Православні церкви України (20-30-ті роки XX ст.). Джерела з історії. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 261.
6. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 8, спр. 6, арк. 89.
7. *ДАВО*, ф. П-31, оп. 1, спр. 199, арк. 5.
8. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації... – арк. 130; *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 14, арк. 4-зв.
9. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 14, арк. 4-зв.
10. *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 1, спр. 2189, арк. 224-зв.
11. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 8, спр. 6, арк. 86.
12. *Хронология* важнейших событий из истории Православной Церкви в России и на Украине, в особенности – последних лет // Православный календарь на 1927 год / Изд. Священного Синода Украинской Православной Церкви. – Харьков, 1927. – С. 90.
13. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 8, спр. 6, арк. 88.
14. Там само, арк. 89.
15. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації... – арк. 131.
16. *ДАВО*, ф. Р-925, оп. 8, спр. 50, арк. 19; ф. П-1, оп. 1, спр. 57, арк. 168; П-30, оп. 1 спр. 215, арк. 6-7; *ДАЖО*, ф. Р-1657, оп. 5, спр. 79, арк. 96-96-зв.; *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації... – арк. 131.
17. *ДАВО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 57, арк. 167-168; *Зінченко А.Л.* Благочестя національного духу... – С. 169.
18. *Зінченко А.Л.* Благочестя національного духу... – С. 169-170.
19. *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 2, спр. 1059, арк. 29-34; *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 5, спр. 34, арк. 1-2, 5, 98, 183, 269; ф. П-1, оп. 1, спр. 495, арк. 59; *ДАЧО*, ф. Р-17, оп. 1, спр. 112, арк. 461; *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 3, арк. 155, 157.
20. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 3, спр. 18, арк. 141.
21. *ДАВО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 495, арк. 15.
22. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 8, спр. 6, арк. 21.
23. *ДАВО*, ф. П-1, оп. 1, спр. 495, арк. 51-52.
24. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 5, спр. 34, арк. 141; *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 2, спр. 177, арк. 156.
25. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації... – арк. 133.
26. *ЦДАВО* України, ф. 5, оп. 2, спр. 177, арк. 156.
27. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації... – арк. 133-134.
28. *ДАВО*, ф. Р-197, оп. 8, спр. 6, арк. 83.
29. *Vociurkiw V.* Soviet Church Policy in the Ukraine, 1919-1939 / The University of Chicago. D.Ph. Disert. Department of Political science. – Chicago, Illinois, 1961. – P. 385.
30. *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 49, арк. 40.
31. *ДАПО*, ф. Р-1503, оп. 2, спр. 120, арк. 2, 4-7.
32. Там само, арк. 5.
33. *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 49, арк. 116.
34. *Феодосий* (Процюк), єпископ. Обособленческие движения в православной церкви на Украине (1917-1943). – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 2004. – С. 251.
35. *ДАПО*, ф. П-9032, оп. 1, спр. 80, арк. 9-10.
36. Там само, арк. 24, 80; *Тригуб О.П.* «Українське обновленство» у другій половині 20-х років XX ст. (сторінки історії БОПУПАЦ) // Історична наука: проблеми

- розвитку. Матеріали конференції. Новітня історія України. – Луганськ: Вид-во СНУ імені В. Даля, 2002. – С. 61.
37. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 80, арк. 120-зв.
 38. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 81, арк. 123-зв.-124.
 39. Лист єпископа Лубенського і Миргородського, вікарія Полтавської єпархії Феофіла (Булдовського) до Патріарха Московського Тихона (Белавіна) з проханням про надання православної церкви в Україні автокефалії та організації на Полтавщині її вищого управління // Ігнатуша О. Православні церкви України (20-30-ті роки ХХ ст.). Джерела з історії. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 34-35.
 40. Відзив архієпископа Полтавського Григорія (Лісовського) на клопотання єпископа Феофіла (Булдовського) Патріархові Тихону про надання православної церкви в Україні автокефалії та організацію на Полтавщині її вищого управління // Ігнатуша О. Православні церкви України (20-30-ті роки ХХ ст.). Джерела з історії. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 37-38.
 41. Постанова Патріарха Московського і Всія Росії Тихона і Священного Синоду про відмову у наданні українській церкві автокефалії та створенні на Полтавщині її вищого церковного управління // Ігнатуша О. Православні церкви України (20-30-ті роки ХХ ст.). Джерела з історії. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 39-40.
 42. ДАХарО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 822, арк. 29.
 43. Всеукраїнское Предсоборное Совецание 11-15 ноября н.г. // Голос Православной Украины. – 1925. – № 1-2. – С. 7; Феодосий (Процюк), єпископ. Вказ. пр. – С. 314.
 44. Феодосий (Процюк). Вказ. пр. – С. 316.
 45. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 12.
 46. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1842, арк. 23; ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1497, арк. 57; ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 294, арк. 17.
 47. Феодосий (Процюк). Вказ. пр. – С. 281.
 48. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1602, арк. 132.
 49. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1908, арк. 24-24-зв.
 50. ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 294, арк. 20.
 51. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1846, арк. 30-зв.
 52. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 170.
 53. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1908, арк. 24-зв.-25.
 54. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1816, арк. 40.
 55. ДАДО, ф. П-1, оп. 1, спр. 2342, арк. 60.
 56. Там само, арк. 207.
 57. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 56-зв.
 58. ДАВО, ф. П-1, оп. 1а, спр. 116, арк. 52; Феодосий (Процюк). Вказ. пр. – С. 325.
 59. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 143, арк. 69.
 60. Лубенский раскол и «иоанникиевщина» в документах Патриаршей канцелярии // Вестник церковной истории. – 2008. – № 1. – С. 60.
 61. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 144, арк. 77.
 62. Там само, арк. 72.
 63. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 21; ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1894, арк. 93; ДАКірО, ф. П-2, оп. 1, спр. 237, арк. 21.
 64. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 80; оп. 20, спр. 2318, арк. 2.
 65. ДАСО, ф. П-443, оп. 1, спр. 464, арк. 86.
 66. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 80; оп. 20, спр. 2318, арк. 2.
 67. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 21-22; ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1894, арк. 93-94; ДАКірО, ф. П-2, оп. 1, спр. 237, арк. 21-22.
 68. Протокол сесії Собору Православних Єпископів усієї України у м. Лубни зі створення Соборно-Єпископської Церкви // Ігнатуша О. Православні церкви України (20-30-ті роки ХХ ст.). Джерела з історії. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 247-248.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

69. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 21-22; ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1894, арк. 93-94; ДАКірО, ф. П-2, оп. 1, спр. 237, арк. 21-22.
70. ДАПО, ф. П-4, оп. 1, спр. 27, арк. 91.
71. ДАХарО, ф. Р-947, оп. 2, спр. 14, арк. 7-7-зв.; ДАМО, ф. Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 140.
72. Ігнатуша О. Православні церкви України у стані розколу та пошуках єдності (20-30-ті роки ХХ ст.). – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 197.
73. ДАВО, ф. Р-197, оп. 3, спр. 14, арк. 6-зв.
74. Матвеевко М.П. Вказ. пр. – С. 62.
75. ДАВО, ф. Р-687сч, оп. 4, спр. 10, арк. 8; ДАМО, ф. Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 132; ДАПО, ф. Р-2034, оп. 2 сч, спр. 75, арк. 61; ДАСО, ф. Р-128, оп. 3, спр. 1, арк. 23.
76. ДАМО, ф. Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 146а-зв.
77. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 80; оп. 20, спр. 2318, арк. 2.
78. Тригуб О.П. «Українське обновленство» у другій половині 20-х років ХХ ст. (сторінки історії БОПУПАЦ) // Історична наука: проблеми розвитку. Матеріали конференції. Новітня історія України. – Луганськ: Вид-во СНУ імені В. Даля, 2002. – С. 60-64.
79. ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 667, арк. 20.
80. ДАХмО, ф. П-3, оп. 1, спр. 129, арк. 31.
81. Там само, арк. 30-31.
82. Там само, арк. 156.
83. ДАВО, ф. Р-197, оп. 3, спр. 3, арк. 155; ф. Р-489, оп. 1, спр. 851, арк. 28; спр. 866, арк. 23.
84. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2181, арк. 82.
85. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 2085, арк. 211; спр. 935, арк. 125. Прим.: Текст документу відредаговано нами за сучасним правописом із максимальним збереженням стилю викладу. – О.Т.
86. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 935, арк. 138-зв.
87. ДАСО, ф. П-443, оп. 1, спр. 464, арк. 120.
88. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2133, арк. 100.
89. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2133, арк. 100.
90. ДАДО, ф. П-8, оп. 1, спр. 289, арк. 116-117.
91. ДАДО, ф. П-8, оп. 1, спр. 164, арк. 10, 21, 69; ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 957, арк. 1-22.
92. Складена автором за: **1925** – ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 935, арк. 138-зв.; спр. 2110, арк. 148-зв.; ДАПО, ф. Р-2034, оп. 1, спр. 32, арк. 15; ф. П-4, оп. 1, спр. 44, арк. 10-зв.; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2181, арк. 82; ДАВО, ф. Р-196, оп. 1, спр. 815, арк. 1-зв.; ДАХмО, ф. Р-337, оп. 1, спр. 844, арк. 7-зв.; **1926** – ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 948, арк. 15; спр. 2097, арк. 204; спр. 2170, арк. 55; ДАДО, ф. П-8, оп. 1, спр. 327, арк. 25; ДАДнО, ф. П-7, оп. 1, спр. 483, арк. 97; ДАВО, ф. Р-489, оп. 1, спр. 907, арк. 61; **1927** – ЦДАВО України, ф. 5, оп. 3, спр. 1064, арк. 4-9; спр. 161, арк. 34-зв.; **1928** – ЦДАВО України, ф. 5, оп. 3, спр. 116, арк. 114-119; **1929** – ЦДАВО України, ф. 5, оп. 3, спр. 1602, арк. 78; спр. 1647, арк. 2-55; спр. 1650, арк. 58-зв.; ДАВО, ф. П-29, оп. 1, спр. 529, арк. 68; Р-196, оп. 1, спр. 2920, арк. 86; Р-687сч, оп. 4, спр. 10, арк. 135-136; **1930** – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3184, арк. 37, 39, 43; ДАВО, ф. Р-2827, оп. 3, спр. 21, арк. 9; ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 871, арк. 77; спр. 864, арк. 62; ДАСО, ф. Р-3131, оп. 3, спр. 183, арк. 134-136-зв. Загальний підсумок підрахований автором за наявними даними. – О.Т.
93. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 3, спр. 116, арк. 114-119; ДАСО, ф. Р-1752, оп. 1 а, спр. 44, арк. 26.
94. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 957, арк. 1-22; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2318, арк. 2; ДАХмО, ф. П-3, оп. 1, спр. 129, арк. 31; ДАДО, ф. Р-575, оп. 1, спр. 9, арк. 330; Матвеевко М.П. Вказ. пр. – С. 102.

95. *Ігнатуша О.М.* Соборно-єпископська церква на Сумщині в 20-30-х рр. ХХ ст. // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – Ч.1. – С. 133.
96. *Феодосій* (Процюк). Вказ. пр. – С. 360-362.
97. Там само. – С. 364, 367.
98. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 671, арк. 11.
99. *ЦДАГО* України, ф. 263, оп. 1, спр. 65744, Т. Х, арк. 54-55.
100. *ДАВО*, ф. П-31, оп. 1, спр. 199, арк. 5-8.
101. *ЦДАГО* України, ф. 263, оп. 1, спр. 65744, Т. Х, арк. 54-зв.
102. *ДАВО*, ф. П-31, оп. 1, спр. 199, арк. 5-6.
103. Там само, арк. 7-8.
104. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 667, арк. 20; спр. 711, арк. 11-зв.
105. *ЦДАГО* України, ф. 1, оп. 20, спр. 2409, арк. 56-57.
106. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 669, арк. 11.
107. Там само, спр. 419, арк. 242-зв.
108. *ДАВО*, ф. П-31, оп. 1, спр. 199, арк. 39.
109. Там само, арк. 2.
110. *Хроніка*. Павлоград. // Український православний благовісник. – 1925. – № 24. – С. 11.
111. *Новий* раскол среди украинских тихонівцев // Український православний благовісник. – 1926. – № 1. – С. 9.
112. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 762, арк. 53-56; спр. 764, арк. 15-22; *Феодосій* (Процюк). Вказ. праця. – С. 384-385.
113. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 522, арк. 21.
114. *ДАСО*, ф. П-443, оп. 1, спр. 322, арк. 83.
115. *ДАСО*, ф. Р-5402, оп. 1, спр. 300, арк. 12.
116. *ДАХМО*, ф. П-3, оп. 1, спр. 156, арк. 27.
117. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 522, арк. 12.
118. Там само, арк. 9.
119. Там само, арк. 9-11.
120. *Ігнатуша О.М.* Соборно-єпископська церква на Сумщині в 20-30-х рр. ХХ ст. // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – Ч.1. – С. 134.
121. *ДАХарО*, ф. Р-845, оп. 2, спр. 825, арк. 30-зв.; *Ігнатуша О.* Православні церкви України у стані розколу та пошуках єдності (20-30-ті роки ХХ ст.). – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 197.
122. *Матвееенко М.П.* Вказ. пр. – С. 103.
123. *Ігнатуша О.* Православні церкви України у стані розколу... – С. 197-198.
124. *Феодосій* (Процюк). Вказ. пр. – С. 353.
125. *ДАХарО*, ф. Р-845, оп. 2, спр. 825, арк. 27.
126. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 841, арк. 7.
127. *Тригуб О.П.* Українська соборно-єпископська церква у релігійному житті Північного Лівобережжя 20-30-х років ХХ ст. // Література та культура Полісся. Вип. 38: Регіональна історія та культура в сучасних дослідженнях. – Ніжин: Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2007. – С. 177.
128. *ЦДАГО* України, ф. 1, оп. 20, спр. 2318, арк. 18.
129. *ДАСО*, ф. Р-1752, оп. 1 а, спр. 44, арк. 26.
130. *ДАВО*, ф. П-31, оп. 1, спр. 379, арк. 24.
131. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 400, арк. 21.
132. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 839, арк. 101.
133. *ДАПО*, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 799, арк. 185-зв., спр. 835, арк. 3; *ДАВО*, ф. Р-687сч, оп. 4, спр. 10, арк. 135; спр. 41, арк. 183.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

134. ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 799, арк. 864, арк. 64; ДАСО, ф. Р-7, оп. 2, спр. 115, арк. 275-276.
135. ДАПО, ф. Р-2126, оп. 1, спр. 865, арк. 57; спр. 770, арк. 9; ДАСО, ф. Р-7, оп. 2, спр. 115, арк. 275.
136. *Форостюк О.Д.* Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917-1941 роках (на матеріалі Донецького регіону): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – арк. 159-160.
137. *Матвеевко М.П.* Вказ. пр. – С. 103.
138. *Форостюк О.Д.* Вказ. пр. – арк. 164-165; *Матвеевко М.П.* Вказ. пр. – С. 103-104.
139. *Тригуб О.П.* Українська соборно-єпископська церква у релігійному житті Північного Лівобережжя 20-30-х років ХХ ст. ... – С. 177.

Розділ 3

1. *Архивы Кремля: В 2-х кн. / Кн.1: Политбюро и церковь. 1922-1925 гг. – М.: Новосибирск: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), «Сибирский хронограф», 1997. – С. 163.*
2. *Кашеваров А.Н.* Православная Российская церковь и Советское государство (1917-1922). – М.: Изд-во Крутицкого подворья, 2005. – С. 236.
3. *Сосуд избранный: Сборник документов по истории Русской Православной Церкви / Сост. М. Склирова. – СПб.: 1994. – С. 317.*
4. *Архивы Кремля: В 2-х кн. / Кн.1: Политбюро и церковь. 1922-1925 гг. – С. 324-325.*
5. *Савельев С.* Бог и комиссары // Социологические исследования. – 1991. – № 2. – С. 36.
6. Там само. – С. 38.
7. *Киридон А.М.* Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917-1930-ті роки): Дис... д. іст. наук: 07.00.01 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – С. 131; *Киридон А.М.* Антирелігійна комісія 1920-х рр. в Україні // Православ'я – наука – суспільство: проблеми взаємодії. – Черкаси, 2004. – С. 48.
8. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол православної церкви в Україні в умовах модернізації (XIX ст. – 30-ті рр. ХХ ст.)... – Арк. 260.
9. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 998, арк. 45-46.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1453, арк. 200.
11. ДАДнО, ф. П-7, оп. 1, спр. 1093, арк. 28; *Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20-30-х роках ХХ ст.* Архівні документи та матеріали / Упорядник С.І. Жилюк. – Рівне: Волинські обереги, 2003. – С. 56.
12. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті роки ХХ ст.). – С. 184; *Ігнатуша О.М.* Радянський апарат як знаряддя боротьби проти церкви в Україні у 20-30-х рр. ХХ ст. // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 26. Вип. 13. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2003. – С. 93.
13. *Киридон А.М.* Антирелігійна комісія 1920-х рр. в Україні. – С. 48.
14. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 12; *Киридон А.* Документи «Окремої папки» ЦК КП(б)У як джерело з історії політики радянської влади щодо релігії і церкви // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 11. – С. 150-151.
15. *Киридон А.М.* Антирелігійна комісія 1920-х рр. в Україні. – С. 49.
16. *Архивы Кремля: В 2-х кн. / Кн.1. – С. 523.*
17. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 1.
18. *Коммунист.* – 1923. – 19 апреля (№ 86). – С. 4; *Коммунист.* – 1923. – 21 апреля (№ 88). – С. 3; *Коммунист.* – 1923. – 27 апреля (№ 93). – С. 3; *Красный Николаев.* –

1923. – 27 апреля (№ 689). – С. 1; Красный Николаев. – 1923. – 28 апреля (№ 690). – С. 1; Красное Запорожье. – 1923. – 17 апреля (№ 83). – С. 1; Красное Запорожье. – 1923. – 20 апреля (№ 86). – С. 1; Красное Запорожье. – 1923. – 24 апреля (№ 89). – С. 1 та інші.
19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 28.
 20. Там само, арк. 2.
 21. Там само, арк. 4.
 22. Там само, арк. 63-64.
 23. Там само, арк. 62.
 24. Там само, арк. 62-63.
 25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 12; Киридон А. Документи «Окремої папки» ЦК КП(б)У як джерело з історії політики радянської влади щодо релігії і церкви. – С. 150-151.
 26. ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 294, арк. 43-44.
 27. ЦДАГО, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 56-56-зв.
 28. Там само, спр. 1450, арк. 85.
 29. Архивы Кремля: В 2-х кн. / Кн.1. – С. 335.
 30. Там само. – С. 525.
 31. ЦДАГО, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 56.
 32. Кузнецов А.И. Обновленческий раскол в Русской Церкви // «Обновленческий» раскол (Материалы для церковно-исторической и канонической характеристики). – М.: Изд-во Крутицкого подворья, 2002. – С. 484, 488.
 33. ДАДНО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1497, арк. 57; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1842, арк. 23; ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 294, арк. 17.
 34. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1908, арк. 24-25.
 35. Там само, спр. 2318, арк. 2.
 36. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 56-зв.
 37. Архів Управління СБУ у Сумській області, спр. П-9100 «По обвинению Лабунцова Сергея Евстафьевича по ст. 54-10 ч.1 УК УССР», арк. 19-19-зв.
 38. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 390, арк. 28.
 39. Там само, арк. 28.
 40. Там само, арк. 58.
 41. Там само, спр. 545, арк. 100; спр. 390, арк. 55.
 42. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1453, арк. 145.
 43. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 12.
 44. ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 146, арк. 204-204-зв.
 45. ДАСО, ф. П-443, оп. 1, спр. 251, арк. 35.
 46. ДАВО, ф. П-33, оп. 1, спр. 174, арк. 8.
 47. ДАВО, ф. П-1, оп. 1, спр. 41, арк. 66.
 48. ДАКіро, ф. П-2, оп. 1, спр. 118, арк. 39.
 49. ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 146, арк. 204.
 50. Там само, арк. 203-203-зв.
 51. Там само, спр. 295, арк. 6-7.
 52. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 1182, арк. 3.
 53. Там само, арк. 4-5.
 54. Там само, арк. 4-4-зв.
 55. Там само, арк. 5.
 56. Там само, арк. 8-8-зв.
 57. ДАДО, ф. Р-2375, оп. 2, спр. 78, арк. 5.
 58. ДАСО, ф. Р-4654, оп. 1, спр. 105, арк. 2-3.
 59. ДАСО, ф. П-443, оп. 1, спр. 322, арк. 41.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

60. ДАДО, ф. П-8, оп. 1, спр. 153, арк. 18; ДАКО, ф. П-2, оп. 1, спр. 451, арк. 13; ДАСО, ф. П-221, оп. 1, спр. 35, арк. 69.
61. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол... – С. 186.
62. ДАЧО, ф. Р-67, оп. 1, спр. 104, арк. 54; ДАЗО, ф. П-1, оп. 1, спр. 360, арк. 37.
63. ДАДО, ф. П-8, оп. 1, спр. 197, арк. 13.
64. ДАКО, ф. П-2, оп. 1, спр. 451, арк. 4.
65. ДАДО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1754, арк. 78.
66. ДАДО, ф. П-11, оп. 1, спр. 99, арк. 1.
67. ДАЗО, ф. П-1, оп. 1, спр. 360, арк. 36-37.
68. ДАЧО, ф. Р-67, оп. 1, спр. 104, арк. 54; ДАКО, ф. П-2, оп. 1, спр. 451, арк. 4; ДАДО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1754, арк. 78; ф. П-11, оп. 1, спр. 99, арк. 1.
69. ДАКО, ф. П-2, оп. 1, спр. 451, арк. 13.
70. ДАДО, ф. П-8, оп. 1, спр. 153, арк. 18; ДАКО, ф. П-2, оп. 1, спр. 451, арк. 13; ДАСО, ф. П-221, оп. 1, спр. 35, арк. 69.
71. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол... – С. 187.
72. ДАЗО, ф. П-1, оп. 1, спр. 360, арк. 37.
73. ДАЗО, ф. П-1, оп. 1, спр. 737, арк. 27.
74. ДАЧО, ф. П-10, оп. 1, спр. 356, арк. 6.
75. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2425, арк. 11.
76. ДАЧО, ф. П-10, оп. 1, спр. 356, арк. 13.
77. ДАДнО, ф. П-7, оп. 1, спр. 1093, арк. 28.
78. *Рубльова Н.* Невідома ділянка «антирелігійного фронту»: боротьба владних структур УСРР проти римсько-католицької церкви, 1920-ті роки // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1/2 (6/7). – С. 229.
79. *Кашеваров А.Н.* Православная Российская Церковь и советское государство (1977-1922). – М.: Изд-во Крутицкого подворья, Общ-во любителей церковной истории, 2005. – С. 226.
80. Там само. – С. 226-227.
81. Див., наприклад: *Киридон А.* «Щоб вороги топили один одного...». Про причини церковних розколів у Радянській Україні 1920-х років // Людина і світ. – 2004. – № 6. – С. 23-30; *Luukkanen A.* The Rise and Fall of Trotsky in Soviet Religious Policy // Journal of Trotsky Studies. – No. 4. – 1996. – P. 31-45.
82. *Русская Православная Церковь и коммунистическое государство. 1917-1941. Документы и фотоматериалы.* – М.: Изд-во Библейско-Богословского Института св. апостола Андрея, 1996. – С. 158.
83. *Архивы Кремля: Политбюро и церковь. 1922-1925 гг. В 2-х кн.* – Новосибирск: «Сибирский хронограф»; М.: «РОССПЭН», 1997. – Кн.1. – С. 9; *Митрофанов Г.* История Русской Православной Церкви. 1900-1927. – СПб.: Сатисъ, 2002. – С. 232.
84. *Русская Православная Церковь и коммунистическое государство. 1917-1941. Документы и фотоматериалы.* – М.: Изд-во Библейско-Богословского Института св. апостола Андрея, 1996. – С. 159.
85. ДАДнО, ф. П-1, оп. 1, спр. 230, арк. 2.
86. *Поспеловский Д.В.* Православная церковь в истории Руси, России и СССР. Учебное пособие. – М.: Библейско-богословский институт Св. Апостола Андрея, 1996. – С. 248.
87. *Русская Православная Церковь и коммунистическое государство. 1917-1941. Документы и фотоматериалы.* – М.: Изд-во Библейско-Богословского Института св. апостола Андрея, 1996. – С. 290-291.
88. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 63, арк. 100.
89. Там само, арк. 100.
90. *ГПУ.* Отчет о полугодичной деятельности (январь-июнь 1922 года). – Харьков, 1922. – 99 с. – С. 61.

91. *Извозик В.С.* Система государственной информации: создание и деятельность // Исторические чтения на Лубянке 1999 год: Отечественные спецслужбы в 20-30-е годы. – М.: ФСБ России, 2000. – С. 23-24.
92. Там само. – С. 25.
93. *Тригуб О.П.* Документи фондів КП(б)У як джерело до історії РПЦ 20-х рр. ХХ ст. // «Православ'я – наука – суспільство: питання взаємодії». Матеріали П'ятої Міжнародної наукової конференції (24-25 травня 2007 р.). – К.: НКПКСЗ, «Фенікс», 2008. – С. 33-34.
94. *Русская Православная Церковь* в советское время (1917-1991). Материалы и документы по истории отношений между государством и Церковью / Сост. Герд Штриккер. В 2-х кн. – М.: ПроPILEI, 1995. – Книга 1. – С. 215-216.
95. *Подкур Р.* Інформаційна мережа ВЧК-ГПУ в Україні в 20-х роках ХХ ст. // Політичні репресії на Поділлі в ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Вінниця, 23-24 листопада 2001 р.). – Вінниця: «Велес», 2002. – С. 44-45.
96. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 61, 64.
97. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 80, арк. 28.
98. *Киридон А.М.* Час випробувань: Держава, церква і суспільство в радянській Україні 1917- 1930-х років. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – С. 80.
99. ДАВО, ф. Р-925, оп. 8, спр. 8, арк. 97.
100. ДАПО, ф. П-9032, оп. 1, спр. 80, арк. 94-зв.
101. ДАВО, ф. П-1, оп. 1, спр. 58, арк. 19.
102. Складено за: ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 34, арк. 92, оп. 20, спр. 1772, арк. 64; спр. 2318, арк. 37. Зменшення агентів у 1928 р. у порівнянні з 1926 р. пояснюється зменшенням кількості округ в Україні з 42 до 41 (по 2 сексота на округу).
103. ДАВО, ф. П-1, оп. 1, спр. 490, арк. 2-зв., 4.
104. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2318, арк. 46.
105. *Макаров Ю.Н.* Советская государственная религиозная политика и органы ВЧК – ГПУ – ОГПУ – НКВД СССР (окт. 1917-го – конец 1930-х годов)... – С. 41.
106. ДАЖО, ф. Р-28, оп. 6, спр. 35, арк. 32-зв.-33-зв.; ДАВО, ф. П-1, оп. 1, спр. 58, арк. 18-зв.-19; спр. 490, арк. 3-3-зв.; *Тригуб О.П.* Херсонський єпископ Прокопій та обновленський рух Півдня України (20-30-і рр. ХХ ст.) // Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. – Випуск ІХ. – Херсон, 2002. – С. 91-96.
107. ДАХМО, ф. П-287, оп. 1, спр. 3, арк. 16-зв.
108. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1693, арк. 70.
109. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 29, 62; ДАДО, ф. Р-1146, оп. 2, спр. 141, арк. 40; ДАЧО, ф. П-11, оп. 1, спр. 41, арк. 217.
110. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, арк. 1.
111. ДАДО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1107, арк. 332-333; ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 390, арк. 56-57.
112. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1450, арк. 1.
113. *Киридон А.М.* Час випробувань... – С. 79.
114. ДАЖО, ф. Р-28, оп. 6, спр. 61, арк. 79.
115. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2006, арк. 56; ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 146, арк. 204-204-зв.
116. ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 146, арк. 203.
117. ДАЧО, ф. П-8477, оп. 3, спр. 295, арк. 6-7.
118. ДАДНО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1095, арк. 146-147.
119. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 1208, арк. 75.
120. *Ченцов В.В.* Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 482 с. – С. 286.
121. *Ігнатуша О.М.* Радянський апарат як знаряддя боротьби проти церкви в Україні 20-30-х рр. ХХ ст. ... – С. 94.

**Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.):
між державним політичним управлінням та реформацією**

122. *Силантьев В.И.* Большевики и Православная церковь на Украине в 20-е годы. – Х.: ХГПУ, 1998. – С. 16.
123. Там само. – С. 16-17.
124. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 1, спр. 1085, арк. 128; ДАПО, ф. Р-3465, оп. 4, спр. 1, арк. 3.
125. ДАПО, ф. Р-3257, оп. 3, спр. 26, арк. 19.
126. ДАХарО, ф. Р-203, оп. 1, спр. 1421, арк. 117; ф. Р-947, оп. 2, спр. 3, арк. 17.
127. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 1, спр. 1085, арк. 389; *Киридон А.* «Щоб вороги топили один одного...». Про причини церковних розколів у Радянській Україні 1920-х років // Людина і світ. – 2004. – № 6. – С. 25.
128. ДАОО, ф. Р-1915, оп. 1, спр. 16, арк. 104; ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 70, арк. 217.
129. ДАПО, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 985, арк. 99, 103, 106, 113, 134; ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 32, арк. 17; ДАДО, ф. Р-575, оп. 1, спр. 1, арк. 54.
130. ДАОО, ф. Р-1969, оп. 1, спр. 84, арк. 29.
131. ДАХарО, ф. Р-947, оп. 2, спр. 11в, арк. 73.
132. ДАЧО, ф. Р-17, оп. 1, спр. 112, арк. 112; ДАДО, ф. Р-575, оп. 1, спр. 1, арк. 50
133. ДАДнО, ф. П.1, оп. 1, спр. 1894, арк. 24; ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 32, арк. 237.
134. ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 32, арк. 148.
135. ДАЖО, ф. Р-28, оп. 6, спр. 61, арк. 79.
136. ДАВО, ф. Р-197, оп. 8, спр. 6, арк. 179; ДАЖО, ф. Р-28, оп. 6, спр. 61, арк. 79.
137. ДАМО, Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 169.
138. ДАМО, Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 91.
139. ДАСО, ф. Р-128, оп. 3, спр. 1, арк. 23; ДАМО, Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 132; ДАВО, ф. Р-687сч, оп. 4, спр. 10, арк. 8; ДАПО, ф. Р-2034, оп. 2сч, спр. 75, арк. 61.
140. ДАМО, ф. Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 136; ДАПО, ф. Р-2034, оп. 2сч, спр. 75, арк. 75.
141. ДАЗО, ф. Р-316, оп. 3, спр. 32, арк. 14.
142. *Киридон А.М.* Час випробувань... – С. 128-129.
143. ДАМО, Р-2266, оп. 1, спр. 4, арк. 140; ДАВО, ф. Р-687сч, оп. 4, спр. 10, арк. 10.
144. *Ігнатуша О.М.* Інституційний розкол... – С. 191-192.